

סימן קי"ח

קשירת חצוצרות לאישה מבוגרת החוששת להרות

כ"ח אדר תשע"ג

לכבוד הגברת... שבוע טוב ומבורך.

בעניין שאלתך, שכיון שכבר הגעת לגיל מבוגר ואין רצונך עוד להרות, ומה עוד שהריון בגיל הזה הוא מסוכן גם לאם וגם לתינוק, רצית לדעת אם מותר לך לעבור ניתוח קשירת חצוצרות על מנת למנוע הריון נוסף. לאחר חקירה ודרישה אמרת שאין כל אמצעי מניעה אחר שתוכלי לקחתו שיאפשר לך לנהל חיי אישות תקינים עם בעלך, ורק ניתוח זה יש באפשרותו לעזור בעת הזאת. בעצם, שאלה זו היא שאלה בדין סירוס, אם מותר לאישה לעבור סירוס אם לאו.

קודם שנוכל לענות תשובה נכונה בדין זה חובה עלינו לעיין ביסוד הדין, וכיון שראיתי רבים דנים בכך, זה בכה וזה בכה, ולכל אחד מסקנות שונות מחברו, על כן שומה עלי לברר דבריי. וזאת למודעי, שבכל התשובות מגדולי זמנינו ראיתי שמפרשים דברי גדולי הראשונים בדרכים שונות, ואני בפירוש דברי הראשונים הלכתי על פי ראות עיני, ואין לדיין אלא מה שעניו ראות.

הנה בספר ויקרא (כ"ב, כ"ד-כ"ה)

נאמר לעניין קרבנות: "ומעוף וְכַתּוּב וְנִתְּנָה וְכִרְוֹת לֹא תִקְרִיבוּ לָהּ וּבְאֲרָצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ. וּמִיד בֶּן נָכֵר לֹא תִקְרִיבוּ אֶת לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל אֱלֹהִים כִּי מִשְׁחָתָם בָּהֶם מוֹם בָּם לֹא יֵרָצוּ לָכֶם", וממה שאמרו 'ובארצכם לא תעשו' למדו איסור סירוס בכלל ולא רק לעניין הכשר בהמה לקורבן, וכן למדו סירוס באדם. וזו לשון "תורת כהנים" שם: "לא תקריבו" – אין לי אלא שלא יקריבו, מניין שלא יעשו? תלמוד לומר 'לא תעשו'. אין לי אלא תמימין, בעלי מומין מניין? תלמוד לומר: 'לא תעשו'. אין לי אלא בהמה, חיה ועוף מניין? תלמוד לומר: 'ובארצכם'. אין לי אלא בארץ, בחוצה לארץ מניין? תלמוד לומר: 'לא תעשו', בכל מקום שאתם. מניין אף באדם? תלמוד לומר: 'ובכם', כדברי בן חכנאי".

ובהמשך דרשו שם אף לעניין נקבות: "מניין שהנקבות בסירוס? תלמוד לומר: 'כי משחתם בהם מום בם'. רבי יהודה אומר: 'בהם', אין נקבות בסירוס. 'כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם' – מלמד שאין מרצים". לעניין המחלוקת בלשון הפסוק ביאר המלבי"ם (שם, אות

קכ"ג; וכן איילת השחר, פרק ו', אות מ"ח) שרבי יהודה דייק להתיר ממה שנאמר 'בהם' ולא 'בהן', ובשו"ת חתם סופר (ג', כ') כתב טעם אחר שכיוון שבפסוקים שקדמו דיברו בגיד ובביצים שהם איברי הזכר, על כן אומר רבי יהודה שהיות ואין לנקבה איברים אלו על כן לא שייך דין סירוס כגון זה באישה (ומכל מקום לשיטת החתם סופר יש סירוס באיברים הפנימיים של האישה, אך בט"ז (אבהע"ז, ה', סק"ו) כתב שאין סירוס באישה מטעם שאיברי הרבייה שלה אינם איברים חיצוניים אלא פנימיים, ובאיברים פנימיים אין כלל איסור סירוס לשיטתו).

הנה, אם נפסוק על פי האמור בתורת כהנים הרי הלכה כחכמים שיחיד ורבים הלכה כרבים, ואם כן יש בסירוס הנקבות איסור דאורייתא כשם שיש בסירוס הזכרים. אך לכאורה זה סותר מה שמשמע מהסוגיה במסכת שבת (ק"י: ק"א). שתלו דין הסירוס בדין פריה ורביה, ולרבי יוחנן בן ברוקה שאף האישה מצווה על פריה ורביה היא אף מצווה על הסירוס, אך לחכמים החולקים עליו – כשם שאין האישה מחויבת בפריה ורביה כך אין בה איסור סירוס. אם נפסוק על פי סוגיה זו על פי דעת חכמים – שהם הרבים – הרי

מפורש יוצא שאין סירוס בנקבות, ואין ניישב הסתירה בין המקורות?

לאחר עיוני בדברי הראשונים מצאתי בזה ארבעה תירוצים. יש שתירצו שאכן מחלוקת היא בין המקורות, ונראה שכן הבין הגר"א בביאורו לשולחן ערוך (אבעה"ז, ה', ס"ק כ"ה) בדעת הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (ט"ז, י"א). אמנם, מדברי המגיד משנה בביאורו לרמב"ם (שם) נראה שהבין שאין מחלוקת בין הסוגיות, וחכמים במסכת שבת הם רבי יהודה שבתורת כהנים, והרמב"ם פסק כדעתו הלכה למעשה, ובהמשך נבאר שיטת הרמב"ם בהרחבה. שיטה שלישית מצאנו בראב"ד ובר"ש משאנן בביאוריהם לתורת כהנים, שכתבו שאין מחלוקת בין הסוגיות, ובתורת כהנים חכמים אמרו לאסור מדאורייתא בסירוס בידיים אך בסירוס שנעשה ממילא על ידי כוס של עיקרין יש להתיר.

תירוץ רביעי מצאנו בדברי הרא"ם (סימן שמ"ב), ונפסק להלכה בסמ"ג (לאוין ק"כ), שכל הדין האמור בתורת כהנים לעניין סירוס נקבות הוא דווקא לעניין קורבנות ולא לעניין איסור סירוס בכלל, ובמסכת שבת הוא לעניין סירוס נקבות באופן כללי הוא מותר, וכך משמע מהתוספות ומהרשב"א שם

(ד"ה 'בזקנה'), ומהריטב"א שם (ד"ה 'אי נמי') בשם רבותינו הצרפתים שבכל עניין אין סירוס בנקבה.

אמנם, הלכה למעשה פסק השולחן ערוך (ה', י"א) שהמסרס את הנקבה פטור אבל אסור, ומקורו מהרמב"ם (שם) שפסק בלשון זו: "והמסרס את הנקבה, בין באדם בין בשאר מינים, פטור" (וגם דעת האורחות חיים (דין מסרס, הלכה א') כדעת הרמב"ם). הנה, לכאורה דבריו תמוהים שהרי דבריו אינם כאף שיטה, שאם פסק כתורת כהנים היה לו לומר שחייבים על הסירוס כדעת חכמים, ואם פסק כסוגיה במסכת שבת היה לו להתיר סירוס בנקבות שאין בהם דין זה כלל, ואיפה ראה הרמב"ם דין זה שפטור אבל אסור? ורבים נלאו להבין טעמו, ומטעם זה חידש הרב המגיד מה שהבאנו בשמו לעיל, שדעתו שחכמים בסוגיה בשבת הם רבי יהודה שבתורת כהנים, ולפי זה כוונתם שאין סירוס בנקבות הוא שאין דין זה דאורייתא אך ודאי מדרבנן יש איסור, ויש מקום להקל בו בכוס של עיקרין.

מכל מקום, זה נראה קצת דחוק בלשון הסוגיה שם, והגר"א (שם) כתב בדעת הרמב"ם שפסק כחכמים בתורת כהנים, וכוונת הרמב"ם אינה שפטור לגמרי

מדין דאורייתא במסרס את הנקבה אלא שפטור מדין מלקות אך עדיין הוא חיוב דאורייתא. לפי זה, הסיבה לפטור בדין מלקות הוא משום שדין סירוס זכרים נלמד מעיקר הפסוק 'ובארצכם לא תעשו' אך דין סירוס הנקבות נלמד ב"משחתם בהם מום במ' ועל כן לא נאמר בו במפורש מלקות. אך גם זה דוחק, כמובן, שהרי לשון הרמב"ם הוא שפטור, ובמקומות הרבה בספרו כותב במה שהוא איסור דאורייתא שכך הוא אלא שאין לוקין עליו, ובהלכה הבאה כותב כך מפורשות לעניין כוס של עיקרין לזכר, וגם כאן היה לו לכתוב כן אם כך היתה דעתו.

לבאורה, היה מקום לומר שדעת הרמב"ם פשוטה כדעת הראב"ד והר"ש משאנץ לחלק בין מעשה בידיים למעשה סירוס שנעשה מאליו, ובאמת דעת הרב המגיד קרובה לזה בפירוש הרמב"ם, וגם הרמב"ם פוסק כך שם (הלכה י"ב): "ואשה מותרת לשתות עיקרין כדי לסרסה עד שלא תלד".

אך לעניות דעתי נראה שמקורו של הרמב"ם הוא לא בתורת כהנים ולא במסכת שבת, אלא בתוספתא במסכת יבמות (פרק ח'), שם מובאת דעת רבי יהודה בסתם ללא מחלוקת בלשון זו:

"המסרס את הזכרים חייב, ואת הנקבות פטור", ולפני כן נפסק שם: "והאישה רשאה לשתות עיקרין שלא תלד". הרי זה דומה ממש ללשון הרמב"ם וברור שזה מקורו, וראיתי שגם בפירוש שירי מנחה לרבי יצחק שבדרון בנו של המהרש"ם מבערזאן כתב כן, ושמחתי שמצאתי לי חבר. ובאמת מתפלא אני על הגר"א שכל רז לא אניס ליה שלא הראה מקורו של הרמב"ם בתוספתא, ומכל מקום ברור לכל מעיין שכן הוא. ומצאתי ראייה לדבר אף בבה"ג (סימן נ"ב, הלכות שבועה) שאף הוא הביא לשון התוספתא בשני עניינים אלו, וגם ראיתי שחזר ופסק כך אף בהלכות כתובות (סימן ל"ו), אמנם שם הביא כן בשם רבי עקיבא ונראה מוכרח שהוא טעות סופר שהרי לא מצינו שרבי עקיבא סובר כן, ומכל מקום לשון התוספתא שגורה אף על פיו ומוכח שפסק על פיה.

עתה, שנגלה מקורו של הרמב"ם בבירור, הרי אין שום ספק שדעת הרמב"ם שאין איסור דאורייתא כלל בסירוס הנקבות, והוא לכל היותר איסור דרבנן כדעת רבי יהודה. וביררתי דבר זה בראיות ברורות כיון שרבים המפרשים המגששים באפלה לדעת מקורו של הרמב"ם, ועל פי סברתם חידשו חידושים להחמיר או להקל בשיטתו,

והערוך השולחן (אבהע"ז, ה', כ"ב) נשאר בצריך עיון, ובנו התורה תמימה בפירושו לדרשות בספר ויקרא (שם, אות קס"א) החזיק בדעת הגר"א לאסור מדאורייתא, ובקרבן אורה למסכת שבת (שם) פלפל בזה גם כן. ולי נראה ברור שאין זה אפילו ספק איסור דאורייתא וגם לא היתר גמור, אלא ודאי שפשוטם של דברי הרמב"ם כמשמעם שסירוס אישה הוא איסור דרבנן ותו לא. וכן דעת המבי"ט בספרו קרית ספר (אזהרה קי"ג) בדעת הרמב"ם שהוא מדרבנן. ומאחר וכך פסק השולחן ערוך על כן להלכה סירוס אישה הוא איסור דרבנן.

עתה שנתברר שדין זה הוא מדרבנן, עדיין יש לנו לשאול מאיזה טעם הוא דרבנן, ומדוע אסרו חכמים לסרסה? הנה הפרישה (אבהע"ז, ה', סק"ל) כתב שהוא משום חיוב האשה במצוות 'לשבת יצרה', ולא אסרו אלא סירוס ממש בידיים אך לא שתיית כוס כיוון שאף בזכרים אין בזה איסור דאורייתא שהרי אין הסירוס נוגע באיברים עצמם, וכן כתב הלבוש (אבהע"ז, ה', י"ב) בטעם האיסור. אמנם הט"ז (שם, סק"ו) חלק על דבריהם וכתב שאם משום 'לשבת יצרה' היה צריך לאסור אף בשתיית כוס של עיקרין, אלא כתב שלא אסרו סירוס בנקיבה אלא במקום

שיש חבלה, ומשום חובל וצער שנגרם לאישה יש בזה איסור דרבנן, אך לא משום סירוס כלל, ולכן בשתיית כוס של עיקרין שאין חבלה אין בזה איסור כלל.

אמנם כל זה הוא לפי מה שהבינו שלהלכה יש לחלק כפי שחילקו הר"ש משאנץ והראב"ד בין סירוס בידיים לסירוס על ידי כוס של עיקרין (וכפי שכתב הב"ש (ס"ק י"ד)), אך דעת הב"ח שלמעשה אין הדבר כן ואף כוונת הרמב"ם והשולחן ערוך אינו כן. ולשיטתו יש להשוות כל הסירוסים באישה, ולא התירו בסתם הסירוס שלה אלא דווקא כשיש צער לידה, ולכן כתב הרמב"ם לעניין כוס של עיקרין שמשקין אותה כדי "שלא תלד", לומר לך שיש כאן סכנה או צער לידה ובמקום כזה לא העמידו חכמים את דבריהם, אך בסתם גזרו סירוס באישה משום סירוס באיש. וראיתי שגם במנחת חינוך (מצוה רצ"א, אותיות א' ו-ג') הבין כדברי הב"ח שאין לחלק בין סוגי הסירוס השונים, עיין שם.

לפי מה שנתבאר, איסור סירוס אינו אלא מדרבנן, אם משום חבלה, אם משום 'לשבת יצרה', ואם גזירה משום איסור סירוס בזכר. והנה, אם משום חבלה או משום 'לשבת יצרה' נראה

שיש מקום להקל הרבה בדין זה ולהתיר סירוס במקום צורך, שהרי משום חבלה ודאי יש מקום להקל כל שאינו מכוון לחבול, ואם יש כאן צורך ודאי יש להקל ולהתיר. ומשום מצות 'לשבת יצרה' מצאנו שהקלו הפוסקים בדין זה הרבה במקום צורך. אמנם, אם משום טעמו של הב"ח בזה יש להחמיר יותר, שהרי כתב שצריך שיהיה צער לידה דווקא ועל כן אין זה פשוט להקל בכל עניין, ורק במקום חולי יש להקל, ומכל מקום סתם צורך אינו מספיק. וערוך השולחן (אבהע"ז, ה', כ"ד) פסק להלכה כדעה זו. וכן משמע משו"ת חתם סופר (שם) שאישה שקיימה מצוות 'לשבת יצרה' יכולה לשתות כוס של עיקרין אם חוששת מצער הריון ולידה.

והבוא נבוא לדעות האחרונים ונראה אם דברינו מתאימים לדבריהם. בשו"ת שרידי אש (א', ע') פסק שסירוס הוא איסורא בעלמא ואפשר להתירו במקום חולי או צער, וגם בשו"ת דברי יציב (אבהע"ז, כ"ט) היקל מאוד בדין זה והדגיש שלרוב השיטות סירוס אישה הוא מדרבנן לכל היותר, ויש הסוברים שהוא היתר גמור, ועל כן יש להקל בו.

אמנם ראיתי בשו"ת שבט הלוי (ו', ר"ד) שמחמיר שהוא כספק איסור תורה

משום שיטת הגר"א, וגם בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז א', י"ג) חשש הגרמ"פ לשיטת הגר"א לדינא. והגרמ"פ החמיר בזה בכמה תשובות שלו, במקום צער של האישה (אבהע"ז ג', י"ב), ובמקום שיש חשש שיולד לה ולד שאינו כראוי (שם, סימן י"ג; אבהע"ז ד', ל"ה), ואפילו במקום שהיה סכנה לה להתעבר (אבהע"ז ד', ל"ג), ורק במקום שלא היה שום אופן אחר התיר (שם, סימן ל"ד). ובמקום חולי ממש או סכנה ודאית התיר אף הגרמ"פ (אבהע"ז ד', ל"ו), ומכל מקום שיטתו מאוד מחמירה בנדון זה. ואף שאין אני כדאי כלל להתווכח עם גדולים אלו, מכל מקום מה אעשה ודברי הגר"א בנויים על דברי הרמב"ם, ומקורו של הרמב"ם נתבאר בראיות ברורות, ואם כן אין לחשוש כלל לדינא שיש כאן איסור דאורייתא לשיטת הרמב"ם, וכמו שהתבאר מרוב הפוסקים.

עוד כתב הגרמ"פ שם שאף לדעת הסוברים שאיסור סירוס הוא איסור דרבנן, מכל מקום אין מקילים בכל איסור דרבנן בכל מקום צורך, וכאן צריך צורך גדול. ובזה ודאי דברי הגרמ"פ מיוסדים על אדני פז, וכבר אמרנו שאין להתיר הלכה למעשה בכל צורך אלא במקום חולי או צער לידה.

עתה נבוא לשאלתנו, אם יש להתיר לאישה לעבור ניתוח קשירת חצוצרות על מנת להימנע מעיבור, ומשום חשש סיכון גופה, וכן משום חשש לבריאות הילוד, וגם היא כבר מתבגרת ויש לה כמה ילדים וכבר קיימה המצווה ואינה חפצה בעוד ילד בשלב זה של החיים. ומשום שחוששת מלהרות אינה מוכנה לקיים יחסי אישות תקינים עם בעלה, והדבר משפיע על שלום הבית, כמובן.

הנה בשו"ת בצל החכמה (ד', ס"ה) ביאר שאף צער הנפש הוא בכלל צער ולא רק צער הגוף, וכגון שילדים הנולדים לה יש להם פיגור שכלי וקשה לגדלם, וכן הביא שם ממהרש"ל שהתיר שתיית כוס של עיקרין לאישה שילדיה אינם יראי ה' ורוצה להימנע מלהוליד עוד ילדים כדי להימנע מעוד גידולים שכאלה, אף שדעתו כהב"ח להחמיר כל שאין צער לידה. ואפילו במקום ספק אם יהיה לה צער נפשי פסק שם להתיר סירוס באישה. ועוד כתב בסימן שאחריו (ד', ס"ו) שבמקום שהדבר נעשה על ידי גוי יש עוד סניף להקל שהרי אין זה ברור שיש איסור כלל על המסתרסת אלא אך ורק על המסרס, וראיתי בשו"ת משנה הלכות (י', ר"י) שרצה לומר שכיון שאישה אינה באיסור סירוס מדאורייתא על כן אף אין לה איסור

גופה יש לדון אותה כחולה, ולהתיר לה קשירת חצוצרות.

זה מה שנראה לעניות דעתי בהלכה סבוכה זו, וה' יצילנו משגיאות.

יונתן רוזנצוויג,
החופ"ק נצח מנשה, בית שמש.

נ.ב. עתה ראיתי תשובת מורי ורבי הרב נחום אליעזר רבינוביץ' בספרו שיח נחום בעניין זה, וברוך שכיוונתי לדעתו הגדולה שמקורו של הרמב"ם אכן מהתוספתא, ומכל מקום מתרץ שם על פי הגר"א ומחדש חידוש בהבנת האיסור וחלותו כדרכו בקודש. ושם מתיר במקרה של סכנה כיוון שזה המקרה שבא לפניו, ומכל מקום ברור שיש מקום להקל על פי דבריו אף בצער לידה וכדומה, וכפי שכבר ביארנו באורך.

סיכום הלכה למעשה: ניתן להתיר קשירת חצוצרות לאישה שיש לה צער נפשי גדול והדבר משפיע על בריאות גופה, ועדיף לעשות על ידי גוי, אך יש לשאול מורה הוראה בכל מקרה ומקרה לגופו.

לסרס, ואם כן אף ברופאה ישראלית יהיה בזה היתר. גם בשו"ת ציץ אליעזר (י"ד, צ"ו) כתב שיש להקל יותר ברופא גוי. וראיתי בשו"ת אגרות משה (או"ח ב', פ"ח) שאפילו להגרמ"פ שחושש לדעת הגר"א, מכל מקום על ידי גוי אף הוא מודה שאין זה אלא איסור דרבנן.

לכל זה יש להוסיף כסניף להקל מה שהביא בשו"ת ציץ אליעזר (שם) שקשירת חצוצרות שהינה תהליך הפיך לא ברור שיש להחשיבו כסירוס.

מכל מקום, חושש אני להתיר הדבר בשופי, ושלא יאמרו התירו פרושים את הדבר, ואף אין אני חושב שנכון הוא להתיר לכל אישה שאין רצונה להוליד עוד ילדים לעבור ניתוח קשירת חצוצרות, שאין זה נכון לפגום בגופנו בכל עת ובכל שעה שיש לנו צורך כל שהוא, ויש לדון בכל מקרה לגופו. ושוחחתי עם מורי ורבי הרב נחום אליעזר רבינוביץ', ואמר לי שלדעתו ודאי יש להתיר כל שיש צער נפשי גדול, ואמר שאם האישה כל כך חוששת מההריון כך שהדבר משפיע על בריאות